

મુક્તઃ કદાપિ ન હિ યાતિ વિભાવકાયં
તદ્ભ્રેતુભૂતસુકૃતાસુકૃતપ્રણાશાત્ ।
તસ્માદહં સુકૃતદુષ્કૃતકર્મજાલં
મુક્ત્વા મુમુક્ષુપથમેકમિહ વ્રજામિ ॥૧૬૫॥

શ્લોકાર્થ :- ‘મુક્ત જીવ...’ આલોચના છે ને? જેણે આત્માની પરમઆલોચના કરી એટલે કે પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરી, એ પરમઆલોચના. પરમઆલોચનાનો અધિકાર છે ને? આત્માના ત્રિકાળી પવિત્ર શુદ્ધ સ્વરૂપને જેણે આલોચ્યું-જોયું, જાણ્યું અને ઠર્યા એ પરમઆલોચના. ‘મુક્ત જીવ...’ એવી પરમ આલોચના કરીને થયેલા ‘મુક્ત જીવ વિભાવસમૂહને કદાપિ પામતો નથી...’ કેટલાક એમ કહે છે ને, ભાઈ! મોક્ષ થયા પછી.. બહુ વયા જાય મોક્ષમાં એટલે વળી ફરીને મોક્ષમાંથી સંસારમાં આવવું પડે. આહાહા...! ભક્તોને ભીડ પડી હોય તો મુક્તિમાંથી આવવું પડે. એવું સ્વરૂપ નથી, કહે છે.

‘મુક્ત જીવ વિભાવસમૂહને...’ વિકારના કોઈપણ પ્રકારને ‘કદાપિ...’ કોઈ કાળે. કદાપિ

એટલે કોઈ કાળે 'પામતા નથી...' અહીં ગમે તેવી ભક્તોને ભીડ પડે તો એને અવતરવું પડે, એમ નથી. મુક્તિની સ્થિતિ એવી નથી. મુક્ત થયા એ તો 'વિભાવસમૂહને કદાપિ પામતા નથી...' અનંતકાળ, સાદિ અનંતકાળ મુક્તસ્વરૂપે રહે છે. વિકલ્પનો સમૂહ એને આવતો નથી. એમ કહે છે. વિકલ્પ એને આવતો નથી. પામતા નથી એટલે કદાપિ વિકલ્પ એને થતા નથી. નિર્વિકલ્પ આનંદસમૂહને પામ્યા એને વિકલ્પ કદી થતો જ નથી. આહાહા..!

'કારણ કે તેણે તેના હેતુભૂત...' કોના હેતુભૂત? વિભાવના સમૂહના હેતુભૂત 'સુકૃત અને દુષ્કૃતનો નાશ કર્યો છે.' શુભભાવ અને અશુભભાવ બેયનો નાશ કર્યો છે. સુકૃતનો પણ નાશ કર્યો છે. લ્યો. અહીં કહે, ભાઈ! સુકૃત કરતાં મુક્તિ થાય. અહીં કહે છે, સકૃતનો નાશ કરીને મુક્ત થયા છે. 'સુકૃત અને દુષ્કૃતનો...' એટલે શુભભાવ અને અશુભભાવનો જેણે 'નાશ કર્યો છે.'

'તેથી હવે હું...' હવે પોતે મુનિરાજ કહે છે. આવી સ્થિતિ જ્યારે મુક્તની છે કે મુક્ત થયા તે વિકારને પામે નહિ અને તે વિકારના હેતુભૂત 'સુકૃત અને દુષ્કૃતનો (જેણે) નાશ કર્યો છે.' તેથી તે મુક્તિને પામ્યા છે. 'તેથી હવે હું...' અહીં મુનિરાજ કહે છે 'તેથી હવે હું...' હવે હું. એ ભલે થઈ ગયા. હવે હું. અત્યાર સુધી મેં કર્યું નહિ, કહે છે. આહાહા..! વિભાવસમૂહનો નાશ કરીને મુક્ત થયા. હું પણ હવે.. એ થયા. 'તેથી હવે હું સુકૃત અને દુષ્કૃતરૂપી કર્મજાળને છોડીને...' આહાહા..! શુભ અને અશુભ કર્તવ્ય, શુભ અને અશુભ જે કર્તવ્ય છે-દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિ શુભ. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય આદિ અશુભ, એની જે કર્મજાળ છે. એ બેય કર્મજાળ છે. એને 'છોડીને એક મુમુક્ષુમાર્ગે જાઉં છું...' એનું વચન ઉકેલ્યું પાછું. મોક્ષનો માર્ગ એક જ છે. અને એક જ મોક્ષમાર્ગે હું જાઉં છું. આહાહા..!

મુમુક્ષુ એને કહીએ કે સુકૃત અને દુષ્કૃતનો નાશ કરી અને સ્વભાવની નિર્મળતા પ્રગટ કરે એને મુમુક્ષુ કહીએ. લ્યો. આ મુમુક્ષુનું મંડળ ને કહેવાય છે ને તમારે? ફલાણા ગામના મુમુક્ષુ, ફલાણા ગામના મુમુક્ષુ. મુમુક્ષુનો અર્થ આ. વિકાર, શુભ-અશુભભાવ, તેનો નાશ કરી અને સ્વભાવની પ્રાપ્તિ કરે, તે એક જ મોક્ષમાર્ગ. પાછો એક શબ્દ વાપર્યો છે ને?

'એક મુમુક્ષુમાર્ગે જાઉં છું...' આહાહા..! મુમુક્ષુમાર્ગના બે માર્ગ નથી. વ્યવહાર પણ અને નિશ્ચય પણ (એમ) બે માર્ગ નથી. આહાહા..! મુનિરાજ તો આમ કહે છે. એને એમ કહેતા નથી કથંચિત્ વ્યવહાર પણ લઉં છું. આહાહા..! સુકૃત અને દુષ્કૃતરૂપી કર્મજાળ છે ઈ. આહાહા..! શુભભાવ એ પણ એક કર્મજાળ છે, એ આત્મસ્વભાવ નથી. આહાહા..! આ પાંચમા આરાના મુનિ પાંચમા આરાના શ્રોતાને કહે છે. અત્યારે મોક્ષ તો નથી ને? મોક્ષ થતો નથી પણ મોક્ષનો માર્ગ છે, એ લે તો થયા વિના રહેશે જ નહિ. આહાહા..!

'હવે હું સુકૃત અને દુષ્કૃતરૂપી કર્મજાળ...' છે. શુભભાવ એ કર્મજાળ છે. આહાહા..! દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, કામ, ક્રોધ એ ધર્મભાવ નથી. એ કર્મજાળ છે. આવું તો

ચોખ્ખું કરે છે. આહાહા..! અને તે 'એક મુમુક્ષુમાર્ગે જાઉં છું...' આહાહા..! હું જાઉં છું એવી મને પણ ખબર પડે છે. એમ પાછી. આહાહા..! ભગવાનને પૂછવું પડતું નથી. સુકૃત અને દુષ્કૃતનો નાશ કરી એટલે કર્મજાળને છોડી 'એક મુમુક્ષુમાર્ગે જાઉં છું...' મુમુક્ષુઓનો આ માર્ગ છે. મુમુક્ષુમંડળ કહેવાય છે કે નહિ? ફલાણા ગામના મુમુક્ષુમંડળ, ફલાણા ગામના મુમુક્ષુમંડળ. પણ મુમુક્ષુ કહીએ કોને? કહે છે. આહાહા..! જે શુભ અને અશુભભાવ કર્મજાળ છે તેને છોડીને 'એક મુમુક્ષુમાર્ગે જાઉં છું...' આ બંધભાવને છોડી, અબંધભાવે જાઉં છું. કર્મજાળ છોડી, ધર્મભાવે જાઉં છું. અને તે એક જ મોક્ષમાર્ગ છે. આહાહા..! આવું સ્પષ્ટ છે છતાં ઝઘડા કરે છે.

ભગવાનની વાણી નિમિત્ત છે. નૈમિત્તિક જ્ઞાન થાય છે અને નિમિત્તથી જ્ઞાન ન થાય એમ માનનારા મિથ્યાત્વી છે એમ કહે છે, લ્યો. અહીં કહે છે કે એનો જ્યારે શુભાશુભ નાશનો કાળ આવ્યો ત્યાં એને ભગવાનનું સાંભળવાનું લક્ષ પણ છોડી દીધું. આહાહા..! એણે શાસ્ત્રને વાંચવું પણ છોડી દીધું. એમ આવ્યું કે નહિ? કર્મજાળ. આહાહા..! શુભ અને અશુભ વિકલ્પ છે એ કર્મજાળ છે. એને હું છોડી દઉં છું. આહાહા..! સમજાવવામાં તો એમ જ આવે ને? આમ કીધું છે કે રાગને છોડવું કહેવું એ નામમાત્ર કથન છે. ૩૪ ગાથામાં. આહાહા..! રાગનો ત્યાગ કરું, નાશ કરું એ પણ નામ કથનમાત્ર છે. વ્યવહાર એટલે કથનમાત્ર. વસ્તુ નથી. આહાહા..! વ્યવહારનય તે કથનમાત્ર છે. આવ્યું છે ને? પહેલા પાંચમા શ્લોકમાં. 'સમયસાર'ના પાંચમાં શ્લોકમાં. વ્યવહાર એટલે કથનમાત્ર. આહાહા..!

એવા વ્યવહારના કથનમાત્ર જે વ્યવહાર રાગ છે, તેને છોડીને 'એક મુમુક્ષુમાર્ગે જાઉં છું.' રાગના વિકલ્પજાળનો વ્યય કરી અને મોક્ષના માર્ગનો ઉત્પાદ કરી તે રસ્તે જાઉં છું. આહાહા..! આ ગાથામાં કેટલું ભર્યું છે, જુઓ! મુમુક્ષુનો એક જ માર્ગ છે. અંતરમાં શુભ અને અશુભ છોડી અને શુદ્ધતામાં રમણતા કરવી એ એક જ મુમુક્ષુનો માર્ગ છે. આહાહા..! હવે અહીં કહે છે કે બે ન માને તો મિથ્યાત્વી છે. ભગવાનની વાણી સાંભળી અને નિમિત્તથી અહીં જ્ઞાન થાય છે. એમ ન માને, નિમિત્તથી જ્ઞાન થાય એમ ન માને એ મિથ્યાત્વી છે. કોણ કહે છે?

મુમુક્ષુ :- તત્ત્વની ખબર ન હોય તો એમ જ કહે.

ઉત્તર :- આવું કહે છે ને. આહાહા..!

મારો તો જે રાગની જાળના ત્યાગનો કાળ છે... આહાહા..! તે જ મારા એક મોક્ષના માર્ગનો કાળ છે. આહાહા..! અંતર છૂટવાનો એક જ માર્ગ છે. રાગથી છૂટવું એ એક જ માર્ગ છે. રાગનો આદર કરીને રાગ વ્યવહાર છે. વ્યવહારરત્નત્રય છે માટે કાંઈ આ નિશ્ચય થાય છે એ વાતને તો અહીં છોડી દીધી છે. આહાહા..! 'નિયમસાર'માં આવે છે ને? ૪૯ ગાથામાં. વ્યવહાર ઉપાદેય છે એમ આવે છે. ટીકામાં આવે છે. ૪૯ ગાથા. એનો અર્થ

કર્ચો છે કે વ્યવહાર છે એ જાણવા જેવો છે એને ઉપાદેય કહ્યો. એવો અર્થ કર્યો છે. 'નિયમસાર'ની ૪૯ ગાથા. ૫૦ ગાથામાં તો પછી પર્યાયને પરદ્રવ્ય કહીને છોડાવી દીધું છે. પર્યાય પણ પરદ્રવ્ય છે. માટે પર્યાયનું પણ લક્ષ છોડી દે. આહાહા...! મોક્ષના માર્ગની પર્યાયનું પણ લક્ષ છોડી દે.

અંતર દ્રવ્યસ્વભાવ સત્તા મહાપ્રભુ ભગવાન પૂર્ણાનંદથી ભરેલું પૂર્ણ સ્વરૂપ, સનાતન અનાદિ સત્, સત્ય સનાતન તેને રસ્તે જા. ત્યારે તને મોક્ષનો માર્ગ અને મુમુક્ષુ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આવું સાંભળવું પડે? કહે છે. અહીં કહ્યું. બીજે કહ્યું છે કે નહિ? પણ બીજે કહ્યું છે એ તો જાણવા માટે કહ્યું છે. વ્યવહાર જાણેલો પ્રયોજનવાન છે. 'સમયસાર'ની ૧૨મી ગાથામાં એમ કહ્યું. વ્યવહાર આવે છે એ જાણેલો પ્રયોજનવાન છે. 'તદાત્વે' તે તે સમયે જાણેલો પ્રયોજનવાન છે. કારણ કે સમય સમયની પર્યાયની શુદ્ધિ વધે છે અને સમય સમયની અશુદ્ધિ ઘટે છે, માટે તે તે સમયનો શુદ્ધ અને અશુદ્ધનો પર્યાય જાણેલો પ્રયોજનવાન છે. આદરેલો પ્રયોજનવાન છે એમ કહ્યું નથી. ૧૨મી ગાથા. એમાં પણ વિરોધ કરે છે, કે જુઓ! આ 'વવહારદેસિદા પુણ' વ્યવહાર દેખાડ્યો છે. નીચલા માર્ગવાળાને વ્યવહાર જ હોય. 'વવહારદેસિદા પુણ' એમ આવ્યું ને? 'અપરમે દ્વિદા ભાવે' નીચલા માર્ગમાં જે સ્થિત છે તેને વ્યવહાર જ દેખાડ્યો છે. એવો અર્થ ત્યાં કરે છે.

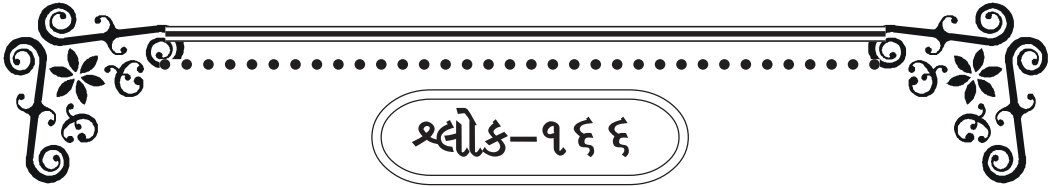
ત્યાં 'અપરમે દ્વિદા ભાવે' 'વવહારદેસિદા પુણ' એની વ્યાખ્યા ટીકાકારે તો એમ કરી, કે તે કાળે જે સમયની પર્યાયની શુદ્ધતા અને અશુદ્ધતા છે તેને જાણવી તે વ્યવહાર પ્રયોજનવાન છે. બીજે સમયે પણ શુદ્ધતાનો અંશ વધે અને અશુદ્ધતાનો અંશ ઘટે, તે બીજે સમયે પણ તે પ્રકારનું જ્ઞાન જાણવું પ્રયોજનવાન છે. ત્રીજે સમયે શુદ્ધિનો અંશ વધે, અશુદ્ધિનો ઘટે તો તે સમયે તેને જાણેલો પ્રયોજનવાન છે. એમ ત્યાં તો કહ્યું છે. આહાહા...! 'તદાત્વે' શબ્દ પડ્યો છે (અર્થાત્) તે કાળે. એટલે સમયે સમયે. કારણ કે સમય સમયમાં વ્યવહારમાં ફેર પડે છે. શુદ્ધિ વધે છે, અશુદ્ધિ ઘટે છે. સમય સમયમાં ફેર (પડે છે) એ બધો વ્યવહાર છે. પર્યાય છે ને? આહાહા...! સમજાણું? તે તે કાળે તે તે પ્રકારનો અપૂર્ણ શુદ્ધપર્યાય અને અશુદ્ધપર્યાય સાથે હોય, તે કાળે તે સમયે તે જાણવાલાયક છે. બસ, એટલી વાત છે. એ અહીં કહે છે કે એને તો હું છોડી દઉં છું. જાણવાલાયક છે એ બરાબર છે પણ એ છોડવાલાયક છે. આહાહા...! વ્યવહારનો આશ્રય છોડવાલાયક છે.

'(અર્થાત્ મુમુક્ષુઓ જે માર્ગે ચાલ્યા છે તે જ એક માર્ગે ચાલું છું).' તે જ એક મુમુક્ષુમાર્ગ છે ને મૂળ પાઠમાં? એટલે એનો અર્થ કર્યો. 'તે જ એક માર્ગે...' આહાહા...! સુકૃત અને દુષ્કૃતને છોડી, શુભ અને અશુભભવાને છોડી... આહાહા...! ભગવાનની ભક્તિનો ભાવ, પંચ મહાવ્રતનો ભાવ, પંચ પરમેષ્ઠીના સ્મરણનો ભાવ, એ પણ સુકૃત છે એને છોડીને. એ માર્ગ નથી. આહાહા...! મુમુક્ષુઓનો એ માર્ગ નથી. આવે છે. વચ્ચે આવે છે. પણ એને

છોડતો જાઉં છું.

એ બહેનના 'વચનામૃત'માં આવ્યું ને? એક મુસાફર એક નગરથી બીજે નગર જાય છે. જે નગરે જાવું છે તે ધ્યેય છે. વચમાં બીજા નગર આવે છે તેને છોડતો જાય છે. ત્યાં રહેતો નથી, અટકતો નથી. જોવા પણ અટકતો નથી. એ તો ચાલ્યો જ જાય છે. પોતાનું જે ગામ છે, જ્યાં જાવું છે ત્યાં ચાલ્યો જ જાય છે. વચમાં જે ગામ આવે એને છોડતો જાય છે. એમ મુમુક્ષુ વચમાં જે ભાવ આવે એ છોડતો જાય છે. આહાહા...! અને સાધ્ય જે ઉપેય છે સિદ્ધ, તે માર્ગે ચાલ્યો જાય છે. તેની સન્મુખ ચાલ્યો જાય છે. આહાહા...! આ મુમુક્ષુનો માર્ગ છે. આને મુમુક્ષુ કહીએ. વાડાનું મુમુક્ષુ મંડળ બાંધ્યું એથી બધા મુમુક્ષુ છે એમ નથી, એમ કહે છે. આહાહા...!

એક મુમુક્ષુમાર્ગ. સુકૃતને છોડીને-શુભભાવના ભાવને પણ છોડીને... આહાહા...! પંચ પરમેષ્ઠીનું શરણ છોડીને, મુમુક્ષુનો માર્ગ આત્માના સ્વભાવના શરણે જાવું એ એક જ મોક્ષમાર્ગ છે. આહાહા...! ત્યાં હું જાઉં છું. ત્યાં હું ચાલું છું. એ મને ખબર છે એમ કહે છે. આહાહા...! ભગવાનને પૂછવાપણું નથી. છે? એક જ માર્ગે ચાલું છે. 'એક મુમુક્ષુમાર્ગે જાઉં છું...' એનો અર્થ એ લીધો ને? મુમુક્ષુમાર્ગે જાઉં છું એ મને ખબર છે. મારા જ્ઞાનમાં એ વાત આવી છે. આહાહા...! એ કાંઈ ભગવાનને પૂછવું પડતું નથી કે હું સાધકભાવમાં છું કે કેમ? આહાહા...! આવી વાત છે. ભારે કળશ ઊંચા! એ ૧૬૫ કળશ (પૂરો) થયો.

શ્લોક-૧૬૬

(અનુષ્ટુભ)

પ્રપદ્મોઽહં સદાશુદ્ધામાત્માનં બોધવિગ્રહમ્।

ભવમૂર્તિમિમાં ત્યક્ત્વા પુદ્ગલસ્કન્ધબન્ધુરામ્।।૧૬૬।।

[શ્લોકાર્થ :-] પુદ્ગલસ્કંધો વડે જે અસ્થિર છે (અર્થાત્ પુદ્ગલસ્કંધોના આવવા-જવાથી જે એકસરખી રહેતી નથી) એવી આ ભવમૂર્તિને (-ભવની મૂર્તિરૂપ કાયાને) છોડીને હું સદાશુદ્ધ એવો જે જ્ઞાનશરીરી આઠ્ઠા તેનો આશ્રય કરું છું. ૧૬૬.

શ્લોક-૧૬૬ ઉપર પ્રવચન

પ્રપદ્મોઽહં સદાશુદ્ધામાત્માનં બોધવિગ્રહમ્ ।

ભવમૂર્તિમિમાં ત્યક્ત્વા પુદ્ગલસ્કંધબન્ધુરામ્ ॥૧૬૬॥

શ્લોકાર્થ :- આહાહા...! ‘પુદ્ગલસ્કંધો વડે...’ પરમાણુ વડે. આ શરીર અસ્થિર છે. આહાહા...! ઘડીકમાં રોગ આવે, ઘડીકમાં કંઈ થાય, ઘડીકમાં કંઈ થઈ જાય. કમળો આવે, ધાર્યું ન થાય, પીળું શરીર પડી જાય, જોવાનું જે હોય એ બધું પીળું દેખાય. આહાહા...! એ ‘પુદ્ગલસ્કંધો વડે...’ પુદ્ગલના સ્કંધો વડે, પુદ્ગલના સ્કંધના પિંડ વડે. જે આ કાયા અસ્થિર છે. ‘પુદ્ગલસ્કંધોના આવવા-જવાથી...’ આવવા અને જવાથી. સમયે સમયે આવે અને જાય. ‘(આવવા-જવાથી જે એકસરખી રહેતી નથી)...’ આહાહા...! આ કાયા એકસરખી રહેતી નથી. એમ કહીને કાયારહિતની વાત કહેશે. આહાહા...!

‘પુદ્ગલસ્કંધો વડે જે અસ્થિર છે (અર્થાત્ પુદ્ગલસ્કંધોના આવવા-જવાથી જે એકસરખી રહેતી નથી) એવી આ ભવમૂર્તિ...’ ભવમૂર્તિ. આ શરીરને ભવમૂર્તિ કીધું. આહાહા...! છે ને? ‘(-ભવની મૂર્તિરૂપ કાયાને)...’ ભવમૂર્તિ, ભવની કાયા. આહાહા...! એને ‘છોડીને...’ એ ભવની મૂર્તિરૂપ શરીર. પરમાણુ આવે, જાય, અસ્થિર થાય. ઘડીકમાં ક્ષણમાં ઉડી જાય છે. ઘણાંનું સાંભળીએ છીએ, ફલાણો આમ મરી ગયો, આમ છૂટી થઈ ગયો. ક્ષણમાં આમ થઈ ગયું અને ફલાણું આમ થઈ ગયું. આહાહા...! શરીરની દશા એ તો એ પરમાણુની એ પ્રકારે, આવવું જવું થવાથી તે અસ્થિર છે. એકરૂપ રહેવું એ સ્વરૂપ નથી. શરીરનું એકરૂપ રહેવું એવું સ્વરૂપ નથી. આહાહા...! હવે એકરૂપ રહેવું એ શું છે?

‘એવી ભવમૂર્તિને (-ભવની મૂર્તિરૂપ કાયાને) છોડીને હું...’ એક બાજુ એમ કહેવું કે આત્માને રાગ-દ્વેષનો નાશ એ પણ નામમાત્ર છે. તો પરનું છોડવું તો એમાં છે જ નહિ. કેમકે પરનું ગ્રહણ નથી. પરનું ગ્રહણ કર્યું જ નથી. એથી એને છોડવું એમ પણ નથી. અહીં પણ એ સમજાવે છે. છે એ છૂટી જાય છે. એથી એને કહે છે, છોડું છું. એમ નિમિત્તનું કથન છે.

મુમુક્ષુ :- મમતા છોડી.

ઉત્તર :- વસ્તુ તો એના તરફનું વલણ છોડવું છે. એ વસ્તુ તો છૂટવાને કાળે છૂટ્યે છૂટકો એને કારણે. આત્માથી છોડી જાય નહિ. આત્મા જેને રાગનો નાશ પણ નામમાત્ર છે. કેમકે જ્ઞાનસ્વરૂપ રાગરૂપ થયું નથી. ચૈતન્યશરીર કહેશે. વિગ્રહ. ‘બોધવિગ્રહમ્’ છે ને? જુઓને! શરીર છે ને? એ ગાથામાં. ‘બોધવિગ્રહમ્’ જ્ઞાનશરીર-જ્ઞાનશરીર. એ જ્ઞાનશરીરને હું પકડું છું. જ્ઞાનશરીર એવો જે આત્મા. જેનું શરીર જ્ઞાન છે. આહાહા...! આ કાયા એનું

શરીર નથી. એ તો ભવની મૂર્તિ. અસ્થિર પુદ્ગલ સ્કંધથી જવા-આવવાને લઈને એ કાયા અસ્થિર છે. જુવાનીમાં પણ ભવરોગ થઈને દેહ છૂટી જાય છે. આહાહા...! ૨૫-૨૫ વર્ષના જુવાન માણસ (મરી જાય છે). શું થયું? કહે. કાં કીડનીનું દર્દ થયું, કાં ફલાણું થયું, ઢીકણું થયું એમ કરીને ઉડી જાય છે. એ એની પર્યાયનો તે સમયનો એ જ સ્વભાવ (છે). એને છોડવું પડતું નથી, એ છૂટી જાય છે. આહાહા...! અહીં ઉપદેશમાં (એમ કહે છે), એવી 'ભવમૂર્તિને છોડીને...' ઉપદેશની શૈલી છે ને?

'હું સદાશુદ્ધ એવો જે જ્ઞાનશરીરી આત્મા...' આહાહા...! 'હું...' એટલે બીજા બધાથી જુદો. 'સદાશુદ્ધ...' ત્રણે કાળે શુદ્ધ. આત્મા કોઈ દિ' અશુદ્ધ થયો જ નથી. આહાહા...! દ્રવ્ય છે તે અશુદ્ધ થયું જ નથી. સદા શુદ્ધ છે. 'સદાશુદ્ધ એવો જે જ્ઞાનશરીરી આત્મા...' જ્ઞાન જેનું શરીર છે એ આત્મા. આ પુદ્ગલ જેનું શરીર છે તે કાયા જડ. આ જ્ઞાનશરીર છે એવો આત્મા. બોધશરીર કીધું છે ને આમાં? જુઓને! કીધું ને 'બોધવિગ્રહમ્' વિગ્રહ એટલે શરીર. ૧૬૬ના શ્લોકની પહેલી લીટીનો છેલ્લો શબ્દ. 'બોધવિગ્રહમ્' વિગ્રહ એટલે શરીર. જ્ઞાનશરીર. ભગવાન તો જ્ઞાનશરીર સ્વરૂપ છે. આ કાયા તો પુદ્ગલના આવવા-જવારૂપે શરીરના ભવની મૂર્તિ છે. આહાહા...! ભવકાયા છે, ભવની કાયા છે. આહાહા...!

'જ્ઞાનશરીરી આત્મા તેનો આશ્રય કરું છું.' ઠીક! 'મૂદત્યમસ્સિદો ખલુ' ('સમયસાર'ની) ૧૧મી ગાથામાં આવ્યું ને? ભૂતાર્થનો આશ્રય કરું. ત્રિકાળી ચીજ છે ભગવાન, એનો હું આશ્રય કરું. રાગનો નહિ, નિમિત્તનો નહિ, પર્યાયનો પણ નહિ. ત્રિકાળી જે જ્ઞાનશરીર આત્મા... આહાહા...! ત્રિકાળ એકરૂપ જે જ્ઞાનશરીરરૂપ ત્રિકાળ ધ્રુવ. એક જ સ્વરૂપ ચળાયળ વિનાની જે ચીજ છે તેનો હું આશ્રય કરું છું. જે ચળાયળ વિનાની ચીજ ધ્રુવશરીરજ્ઞાન, જ્ઞાનધ્રુવ શરીર એવો આત્મા. આહાહા...! શરીર તો કીધું. પણ જ્ઞાનશરીર. આત્માને શરીર કીધું. જ્ઞાનશરીર આત્મા. જેને જ્ઞાનરૂપી શરીર આત્મા છે. આહાહા...!

જ્ઞાનશરીરી આત્મા એમ કીધું ને? જ્ઞાન જેનું શરીર છે. જેમાં એકરૂપતા છે. જેમાં આવવું-જાવું (નથી). આ શરીરમાં જેમ પરમાણનું આવવું-જવું છે એવું એમાં કાંઈ નથી. એમાં કોઈ ગુણ આવે ને જાય, પર્યાય ઓછી-વત્તી થાય એવું વસ્તુમાં નથી. આહાહા...! પર્યાય ઓછી-વત્તી થાય એ તો અવસ્થા છે. જ્ઞાનશરીરી ત્રિકાળી આત્મા, એનો આશ્રય કરું છું. એનું અવલંબન લઉં છું. એનો મને આધાર છે. આહાહા...! એનું મને શરણ છે. ચાર મંગલિક ને શરણ જે કીધા એ વ્યવહાર છે. અરિહંતા શરણ, સિદ્ધા શરણ, સાહૂ શરણ, એ પણ વ્યવહાર છે. આ નિશ્ચય છે.

'જ્ઞાનશરીરી આત્મા તેનો આશ્રય કરું છું.' વ્યવહારનો આશ્રય કરું છું કે વ્યવહારને હળવે હળવે રાગ મંદ કરું છું અને પછી આત્માને પામીશ. એમ કાંઈ છે નહિ. આહાહા...! અશુભમાંથી શુભમાં આવું તો પછી હું શુદ્ધને પામું, એમ અહીં છે નહિ. અહીં તો કહે

છે હું શુભને છોડીને. આહાહા...! એ પહેલામાં આવી ગયું. આમાં 'ભવમૂર્તિને છોડીને હું સદાશુદ્ધ એવો...' ત્રિકાળ પવિત્રનો પિંડ પ્રભુ! સનાતન સત્તા એકરૂપ રહેનારી નિર્મળ સત્તા, એવો જે જ્ઞાનશરીર આત્મા, તેનો હું આશ્રય કરું છું. આ આશ્રય કરે છે પર્યાય. પણ મારું લક્ષ ત્યાં જાય છે, એમ કહે છે.

આ જ્ઞાનશરીરી આત્માનો આશ્રય કરે છે એટલે એની પર્યાયમાં એ આવી જાય છે એમ નથી. હું એનો આશ્રય કરું છું. મારી પર્યાયમાં અવલંબન એ જ છે. એનું જેટલું સામર્થ્ય અને શક્તિ છે તેટલું અને તેવડું મારા જ્ઞાનમાં સામર્થ્ય અને શક્તિ છે એટલું ભાન થાય છે. આહાહા...! તેનો તો હું આશ્રય કરું છું. તે રૂપે થાઉં છું એમ નહિ. જ્ઞાનશરીર તો ધ્રુવ છે. ધ્રુવરૂપ તો થતું નથી. હું તેનો આશ્રય કરું છું. ત્રિકાળી નિત્યાનંદ પ્રભુ! સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, જે હલચલ વિનાની ચીજ એટલે પરિણમન વિનાની ચીજ, હિનાધિક રહિત ચીજ, એકરૂપ રહેલી ચીજ. એવું એકરૂપ જ્ઞાનશરીર (તેનો આશ્રય કરું છું). આહાહા...!

ઓલામાં આવ્યું હતું ને? એક આવ્યું હતું ને? એક માર્ગે જાઉં છું. ૧૬૫માં આવ્યું હતું ને? એક જ માર્ગ છે. માર્ગ છે એ પર્યાય છે. પણ એક જ માર્ગ છે કે શુદ્ધ ધ્રુવનો આશ્રય લેવો, બસ. આહાહા...! બીજા બધા લખાણ ચરણાનુયોગમાં આવે. મહાવ્રત પાળવા, અતિયાર પાળવા, દોષ લાગે તો પ્રાયશ્ચિત લેવું. એવું બધું આવે ને? એ બધું જાણવા લાયક છે. આશ્રય કરવા લાયક આ એક જ. જ્ઞાનશરીર ધ્રુવ આત્મા, તેનો આશ્રય કરું છું. આહાહા...! એ ૧૬૬ કળશ (પૂરો) થયો.

શ્લોક-૧૬૭

(અનુષ્ટુપ)

અનાદિમમસંસારરોગસ્યાગદમુત્તમમ્ ।

શુભાશુભવિનિર્મુક્તશુદ્ધચૈતન્યભાવના ॥૧૬૭॥

[શ્લોકાર્થ :-] શુભ અને અશુભથી રહિત શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના મારા અનાદિ સંસારરોગનું ઉત્તમ ઔષધ છે. ૧૬૭.

શ્લોક-૧૬૭ ઉપર પ્રવચન

૧૬૭ શ્લોક.

અનાદિમમસંસારરોગસ્યાગદમુત્તમમ્ ।

શુભાશુભવિનિર્મુક્તશુદ્ધચૈતન્યભાવના ॥૧૬૭॥

શ્લોકાર્થ :- આહાહા...! બહું ટૂંકુ કર્યું. ‘શુભ અને અશુભથી રહિત...’ શુભ અને અશુભનો વિકલ્પ છે એ કર્મજાળ છે. તેને છોડીને, તેનાથી રહિત થઈને ‘શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના...’ શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના. શુદ્ધ ચૈતન્ય છે એ ધ્રુવ (છે), એની ભાવના છે એ વર્તમાન પર્યાય (છે). ‘શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના...’ વ્યવહારની ભાવના નહિ, શુભરાગની ભાવના નહિ. શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના. નિર્મળાનંદ પ્રભુ પવિત્રતાનો પિંડ આખો. અનાદિથી પવિત્ર પિંડ છે. પવિત્રનો જ એ પિંડ છે. અનંતગુણનો પિંડ, અનંતગુણ બધા પવિત્ર જ છે. કોઈ ગુણ, પર્યાયમાં અપવિત્ર થાય એવો ગુણ નથી. પર્યાયમાં જે અપવિત્રતા આવે છે એ તો નિમિત્તને લક્ષે, પરને આશ્રયે, વશે આવે છે. સ્વના ગુણને આશ્રયે અપવિત્રતા નથી આવતી. આહાહા...! છતાં પણ એ અશુદ્ધતાનો આશ્રય આત્મા છે એમ પણ કહેવામાં આવે છે. ‘પંચાસ્તિકાય’ની ૧૦મી ગાથામાં એમ કહ્યું, કે એ મલિન પરિણામનો આશ્રય પણ આત્મા છે. એટલે પર્યાયનો કર્તા આત્મા છે. પર્યાયનો કર્તા પર્યાય છે બીજો નહિ એમ બતાવું છે. ત્યાં એમ કહ્યું છે. પાઠ આવો છે, હોં! શુભ અને અશુભભાવનો આશ્રય આ જીવ છે. એનો અર્થ કે એની પર્યાયમાં પોતાથી થાય છે, પરથી થતો નથી. એમ એનો અર્થ છે. આહાહા...! કયે ઠેકાણે કઈ લખાણની અપેક્ષા, કઈ ઠેકાણે કઈ અપેક્ષા. એને (સમજે નહિ તો) ગોટો વાળો.

અહીં તો કહે છે એક શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના-વીતરાગી પરિણતિ. વીતરાગી સ્વભાવ, એ મારું શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ. વીતરાગીસ્વરૂપ એ મારું શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ, તેની ભાવના એ વીતરાગીભાવના છે. આહાહા...! શુભ-અશુભભાવ છે એ રાગભાવના છે. આ ‘શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના મારા અનાદિ સંસારરોગનું ઉત્તમ ઔષધ છે.’ આહાહા...! ‘શુભ અને અશુભથી રહિત શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના...’ એટલે પરિણતિ-પર્યાય, શુદ્ધચૈતન્યની પર્યાયભાવના નિર્મળ, શુભભાવથી રહિત એ ‘મારા અનાદિ સંસારરોગનું...’ એ અનાદિ સંસારરોગ પણ પર્યાયનો મારામાં છે. મારા કીધું ને? ‘મારા અનાદિ સંસારરોગ...’ આહાહા...! પરને લઈને કાંઈ છે નહિ.

‘મારા અનાદિ સંસારરોગનું ઉત્તમ ઔષધ છે.’ આહાહા...! ઔષધ ક્યાંથી કાઢ્યું? ‘સંસારરોગસ્યાગદ’ ‘આગદમુત્તમમ્’ ‘આગદમુત્તમમ્’ એમાંથી ઔષધ કાઢ્યું. પાઠમાં છે ને? ત્યાં ચિહ્ન કર્યું છે તે દિ’. આહાહા...! ‘મુત્તમમ્’ પાછું ‘મુત્તમમ્’ કીધું. છે ને?

મુમુક્ષુ :- ઉત્તમ ઔષધ.

ઉત્તર :- હા. ‘ઉત્તમ ઔષધ છે.’ આહાહા..! એ ભાવના શુદ્ધચૈતન્ય ભગવાન પરમાત્મા, એની ભાવના એ ઉત્તમ ઔષધ છે. ભવને ટાળવાનું એ ઉત્તમ ઔષધ છે, ભવરૂપી રોગ છે. આહાહા..! અહીં એમ કહ્યું નથી, કે નારકી કે તિર્યચ જ રોગ છે. ચારે ગતિ રોગ છે, દેવગતિ પણ રોગ છે. દેવગતિ પણ રોગ છે. આહાહા..! ચારેય ગતિ તે રોગ છે. આહાહા..! એ ‘મારા અનાદિ સંસારરોગ...’ ચાર ગતિનો રોગ, એને ટાળવાનું ‘ઉત્તમ ઔષધ છે.’ ચૈતન્યની ભાવના. શુદ્ધ ચૈતન્યની પરિણતિ. શુદ્ધ ચૈતન્ય જે ધ્રુવ, તેની પરિણતિ એટલે નિર્મળ પર્યાય, એની ભાવના. ભાવની ભાવના. ભાવ ત્રિકાળ ધ્રુવ, તેની ભાવના. તે ઉત્તમ ઔષધ, સંસારના ત્યાગનું ઉત્તમ ઔષધ છે. ચાર ગતિના ત્યાગનું એ ઉત્તમ ઔષધ છે. દેવગતિના ત્યાગનું પણ એ ઉત્તમ ઔષધ છે. દેવગતિ પ્રાપ્ત કરવી સારી છે એમ નથી. આહાહા..!

‘અનાદિ સંસારરોગ...’ એ ચાર ગતિ અનાદિ સંસારરોગ છે. મનુષ્યગતિ એ રોગ છે. મનુષ્યગતિથી કેવળજ્ઞાન પામે, મનુષ્યગતિમાં જ પામે છે. એ સિવાય પામતો નથી. તેથી મનુષ્યગતિથી પામે? મનુષ્યગતિ તો રોગ છે. આહાહા..! ‘મારા...’ પાછો શબ્દ કેવો છે? રોગ છે એ મારી પર્યાયમાં છે. ‘મારા અનાદિ સંસારરોગ...’ પરની સાથે મારે શું સંબંધ છે? આહાહા..! કર્મને લઈને રોગ કરતો હતો એમ નહિ. અનાદિ સંસારરોગ મારો. આહાહા..! ચાર ગતિમાં રખડવું એ અનાદિ સંસારરોગ મારો છે. પર્યાયમાં. તેના નાશનું... આહા..! ‘ઉત્તમ ઔષધ છે.’ આહાહા..!

અહીં તો મનુષ્યગતિ અને દેવગતિનો પણ નાશ (કરવાનું) ઔષધ એ શુદ્ધ ચૈતન્યભાવના છે. ત્રિકાળી શુદ્ધ ચૈતન્યની ભાવના એ આ રાગના નાશનો ઉપાય છે. મને મનુષ્યપણું મળે તો હું ભગવાન પાસે જાઉં, દેવમાં જાઉં એમ વાત અહીં લીધી નથી. ચારે ગતિ રોગ છે. આહાહા..! દેવ થાઉં તો ભગવાન પાસે જાઉં, એમ લીધું નથી. એ ચારે ગતિ રોગ છે. એના નાશનો ઉપાય તો મારી ભાવના એક જ છે. આહાહા..! ભગવાન પાસે જાઉં અને સાંભળું, એ ઉપાય છે એમ ન લીધું. પંચમઆરો છે અને ભગવાન અહીં નથી તો અહીંથી મનુષ્યપણામાંથી દેવમાં જશું, ત્યાંથી ભગવાન પાસે જાશું, ત્યાં આગળ પામશું વધારે, એમ લીધું નથી. આહાહા..! દિગંબરના વચનોની તીવ્રતા છે. પંચમઆરાના શ્રોતાને કહે છે. પંચમઆરાના સાધુ પંચમઆરાના શ્રોતાને કહે છે.

‘શુભ અને અશુભથી રહિત શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના મારા અનાદિ સંસારરોગનું ઉત્તમ ઔષધ છે.’ આહાહા..! ચૈતન્યની ભાવના એ ઉત્તમ ઔષધ છે. ભગવાનના દર્શન કરું ને ભગવાન પાસે સાંભળુ એ કાંઈ લીધું નથી. આહાહા..! ચૈતન્યમૂર્તિ જે આત્મા, એની જે ભાવના, એની સન્મુખની જે દશા, તે અનાદિ રોગને ટાળવાનો ઉપાય છે. આહાહા..! બહુ ટૂંકું કર્યું. આ સાંભળવું, વાંચવું... આહાહા..! પહેલો અશુભરાગ ટાળવો, પછી શુભરાગ

ટળશે એ વાત લીધી નથી. આહાહા..! એ શુભ અને અશુભ બેયને ટાળવાનો ઉપાય તે મારી ભાવના છે. મારા શુદ્ધ ચૈતન્યની ભાવના શુભ-અશુભરાગને ટાળવા માટેની છે. આહાહા..! એક એક શ્લોકે આખો સંસાર ઉડાડી દે છે. શુભભાવને તો થોથા કરી નાખે છે. જે અત્યારે શુભભાવ કરીએ તો આમ થાય અને આમ કરીએ તો આમ થાય.

મુમુક્ષુ :- આ કાળમાં શુભભાવ જ હોય.

ઉત્તર :- હા, વળી ઓલો ઇ કહે છે. આ કાળમાં તો શુભભાવ જ હોય. ‘શ્રુતસાગર’ એક (સાધુ) છે એ વળી એમ જ કહે છે. આહા..!

આ મુનિ પંચમઆરાના છે. આ શ્લોક કરનાર તો નવસો વર્ષ પહેલા (થયા) છે. પંચમઆરાના નવસો વર્ષ પહેલાના સાધુ એમ કહે છે... આહાહા..! ‘મારા અનાદિ સંસારરોગનું ઉત્તમ ઔષધ...’ મારી શુદ્ધ ચૈતન્યની ભાવના છે અત્યારે. આહાહા..! પાંચમાઆરા માટે પણ અનાદિ ચાર ગતિનો સંસારરોગ મટાડવા માટે પંચમઆરામાં પણ આરો-બારો કાંઈ નડતો નથી ત્યાં. મારા શુદ્ધ ચૈતન્યની ભાવના એ રોગ મટાડવાનો ઉપાય છે. પંચમઆરામાં શુભભાવ કરવો, પછી આગળ વધતા શુદ્ધ થશે એમ કહ્યું નથી. આહાહા..! આકરા વચનો છે. બહુ ટૂંકું.

‘શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના...’ નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ. નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ એક જ. આહાહા..! ભવના રોગને ટાળવાનો ઉપાય એ એક જ છે. નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ બે છે એમ નથી. આહાહા..! પહેલા તો આવી ગયું ઇ. એક મોક્ષમાર્ગ. એક જ માર્ગ છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- બીજો મોક્ષમાર્ગ હોય તો એને ક્યા તત્ત્વમાં નાખવો?

ઉત્તર :- બીજો મોક્ષમાર્ગ હોય તો અજીવતત્ત્વ. એ અજીવતત્ત્વ છે. જીવતત્ત્વ નથી. જીવની ભાવના નથી, જડની ભાવના છે. આહાહા..! પહેલા કહી ગયા ને? સુકૃત અને દુષ્કૃત. આહાહા..! ‘સંસારના ઘોર, સહજ ઇત્યાદિ રૌદ્ર દુઃખાદિકથી પ્રતિદિન પરિતપ્ત થતા આ લોકમાં...’ પ્રતિદિન, પ્રત્યેક કાળ. દેવલોકમાં પણ. આહાહા..! ‘સંસારના ઘોર, સહજ...’ એ ઘોર પણ સહજ દુઃખ છે. ‘રૌદ્ર દુઃખાદિકથી પ્રતિદિન પરિતપ્ત થતા...’ આહાહા..! એમાંથી કોઈ સંસારીજીવ કાઢી નાખ્યો નથી કે દેવનો જીવ કે પૈસાવાળાનો જીવ કે અબજોપતિ જીવ છે એ બધા દુઃખથી પરિતપ્ત છે. આહાહા..!

‘શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે.’ એમ આવતું નથી? ‘શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે.’ શરીર આદં ધર્મ સાધનમ્ એમ ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ-ઉપાય’માં આવે છે. એ બધા નિમિત્તના કથન છે. આહાહા..! વસ્તુ તો આ છે. ચૈતન્ય ત્રિકાળી આનંદનો સાગર, જ્ઞાનશરીરી પ્રભુ! એની જે ભાવના-ચૈતન્યભાવના એ સંસારરોગ ટાળવાનો એક ઉપાય છે. બાકી એ રોગ ટાળવાનો બીજો ઔષધ છે નહિ. આ એક ઔષધ છે. આહાહા..! ઉત્તમ ઔષધ કીધું ને પાછું?

મુમુક્ષુ :- લાગુ પડી જ જાય.

ઉત્તર :- પડે જ તે. ઔષધ જ એ છે. અને એ ઔષધથી રોગ ટળે જ તે. આહાહા..!

‘સંસારરોગનું ઉત્તમ ઔષધ છે.’ ‘મારા અનાદિ...’ સંસારના નાશને માટે શુદ્ધ ચૈતન્યની ભાવના છે. એમ કીધું ને? શુભ-અશુભરહિત પહેલું કીધું ને? ‘શુભ અને અશુભથી રહિત શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના...’ આહાહા..! ‘મારા અનાદિ સંસારરોગનું...’ ઓહોહો..! સર્વાર્થસિદ્ધિનો ભવ પણ રોગ છે. આહાહા..! કલંક છે એ. ‘યોગસાર’માં કહ્યું છે કે ભવ છે એ કલંક છે. એ કલંકને ટાળવાનો ઉપાય શુદ્ધ ચેતનાની ભાવના છે. શુદ્ધ ચેતન વસ્તુની ભાવના એક જ વાત છે. એ ભાવના તે નિશ્ચયમોક્ષમાર્ગ છે. એ સ્વને આશ્રયે જે થાય તે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ એ એક જ માર્ગ છે. આહાહા..!

‘શુભ અને અશુભથી રહિત શુદ્ધચૈતન્યની ભાવના...’ ભાવના એટલે કલ્પના અને વિકલ્પ એમ નહિ. આહાહા..! કહે છે ને ઓલા? ‘પ્રવચનસાર’માં આવે છે ને? સામાયિકમાં શ્રાવક હોય ત્યારે શુદ્ધભાવના હોય છે. એનો એવો અર્થ કરે છે કે શુદ્ધઉપયોગ નહિ, શુદ્ધભાવનાની કલ્પના કરે છે. ત્યાં પૂછ્યું તું ને, ત્યાં ભાવના કીધી છે. પણ ભાવનાનો અર્થ કાંઈ કલ્પના અને વિકલ્પ નહિ. આહાહા..! ઓલો નહોતો? બ્રહ્મચારી નહિ ઓલો? ‘દયાસાગર’ કોણ? અહીં નહોતો બેસતો? એ આવ્યો ત્યારે (કહેતો હતો). શ્રાવકને સામાયિકમાં શુદ્ધભાવની ભાવના હોય છે. ત્યારે એ શુદ્ધભાવની ભાવના એટલે? કે એ તો કલ્પના-ભાવના. એમ નથી. ભાવના એટલે કે નિર્મળ પરિણતિ. આહાહા..!

‘પ્રવચનસાર’માં ટીકામાં આવે છે, કે સામાયિકમાં શ્રાવકને પણ સમકિતીને શુદ્ધઉપયોગ આવે છે. ભાવના શબ્દે શુદ્ધઉપયોગ. આહાહા..! સમ્યગ્દર્શન છે અને સામાયિકમાં જ્યારે બેસે છે, ત્યારે કદાચ શુદ્ધઉપયોગ આવે છે. ભાવના એટલે શુદ્ધઉપયોગ. એમ વાત છે ત્યાં. ભાવના એટલે શુદ્ધોપયોગ અમને આવો એવો વિકલ્પ એનું નામ ભાવના એમ નથી. એમ આ શુદ્ધ ચૈતન્યની ભાવના એ વિકલ્પ નથી, એકાગ્રતા છે. આત્માના આનંદની, અનુભવની દશા છે. એને આ ભાવના કહે છે. આહાહા..! ભાવના એટલે વિચાર કરવો અને વિકલ્પ કરવો, ચિંતવન કરવું (એમ નથી). એ તો બધો વિકલ્પ છે, રાગ છે. આહાહા..!

અહીં તો શુદ્ધ ચૈતન્યની ભાવના એટલે એકાગ્રતા. શુદ્ધ ચૈતન્ય વસ્તુ ભગવાન ત્રિકાળ પરમાત્મસ્વરૂપ ધ્રુવ, તેની સન્મુખની ભાવના, એ અનાદિ સંસારરોગને ટાળવાનું ઉત્તમ ઔષધ છે. આહાહા..! વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)